

LA COMPLEXITAT I LA INCERTESA EN LA GLOBALITZACIÓ I ELS SEUS EFECTES SOBRE LA REPRESENTACIÓ I LA PARTICIPACIÓ POLÍTICA

Manuel Alcaraz Ramos*

Sumari

- A) Unificació social i progrés en els orígens de la democràcia
- B) Participació i representació: l'equilibri democràtic i l'Estat social
- C) Globalització, complexitat i incertesa
- D) La participació política i els moviments socials en les noves condicions

---

* Manuel Alcaraz Ramos, professor titular de dret constitucional de la Universitat d'Alacant, Àrea de Dret Constitucional, Facultat de Dret, Campus de Sant Vicent del Raspeig, 03080 Alacant, Manuel.Alcaraz@ua.es.
Article rebut el 17.06.2008. Avaluació: 27.06.2008 i 8.07.2008. Data d'acceptació de la versió final: 30.07.2008.

A) Unificació social i progrés en els orígens de la democràcia

Per provar de fer una anàlisi sobre certs problemes actuals de la democràcia partiré de la hipòtesi següent: algunes de les idees prèvies a la configuració ideològica i jurídica de la democràcia¹ van obeir a l'intent de *simplificar* la realitat social, tal com era percebuda pels actors intel·lectuals i polítics més dinàmics. El projecte il·lustrat² va pretendre reduir la pluralitat de segments socials i la d'ordenaments jurídics, qüestions percebudes com a indisociables. D'altra banda, el capitalisme i l'emergència de la burgesia faran impracticable l'*aparença d'unitat* que proporcionava l'Estat absolut. Tot això culminarà el 1789.

El símbol privilegiat d'aquesta dinàmica va ser la transició dels Tres Estats a l'Assemblea Nacional francesa: *això*, la decisió, el fet mateix de caminar cap a la unitat va ser revolucionari, ja que va permetre *reunir la sobirania* i, en fer-ho, *inventar* la sobirania nacional³ —*una i indivisible*, amb arrels a Bodin— en la mesura que va descobrir les possibilitats que proporcionava la unió.⁴ El símbol va anar seguit d'un relat: el de la reinterpretació de la voluntat general d'estirp roussoniana, en una apropiació que no evitarà contradiccions.⁵ robarà la voluntat política de les arque de Déu o del rei, però servirà també per negar coactivament algunes peces de la pluralitat social que podien salvaguardar els febles —Llei Le Pelletier. La concreció del discurs s'estructurarà jurídicament a partir de la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà, que va unificar ideològicament les *pretensions legítimes* de la Revolució, i, més enllà, en el constitucionalisme revolucionari,⁶ fins a desembocar en el *Code civil*, lligat al procés centralitzador de l'Estat.⁷

Sobre aquest horitzó s'organitzaran després altres somnis seductors que tendiran a ampliar la promesa d'unificació, com ara la defensa del sufragi universal,⁸ entès com el millor dispositiu reductor de la complexitat.

¹ «Democràcia» s'utilitza aquí en un sentit molt genèric. Seria més correcte al·ludir, segons els moments, a «liberalisme» o «democràcia liberal». Però es considera que és prou clara la intenció en fer servir aquesta generalització, que, almenys, ha de permetre apreciar millor un fil conductor en la història del pensament i de les pràctiques polítiques.

² Probablement la forma filosòfica més evident d'aquesta idea, durant la Il·lustració, la trobem en la tendència a buscar «lleis» que, evidenciant les relacions necessàries que deriven de la naturalesa de les coses, redueixen el que podia ser un caòtic panorama gnoseològic a un marc més fiable. No cal insistir en el salt que van suposar, en aquesta perspectiva, l'obra de Montesquieu o l'Enciclopèdia, que en si mateixa aportava la novetat de la síntesi d'un coneixement seleccionat prèviament, a través d'una crítica adequada. Hazard, P. *El pensamiento europeo del siglo XVIII*. Alianza, Madrid, 1998, pàg. 295 i seg. Iglesias, C. *El pensamiento de Montesquieu. Ciencia y filosofía en el siglo XVIII*. Galaxia Gutenberg-Círculo de Lectores, Barcelona, 2005, pàg. 375 i seg.

³ Sieyès proclamarà en diversos llocs aquestes pretensions, com ara quan defensa el vot per caps als Estats Generals, ja que amb el sistema de convocatòria «no es pot assolir la finalitat que ens proposem, que seria unir la totalitat dels representants en *una* voluntat comuna» (la cursiva és de Sieyès). Amb més claredat al·ludeix a la voluntat nacional com «el resultat de les voluntats individuals, així com la nació és la reunió dels individus», per la qual cosa els components de l'Assemblea Nacional hauran de concórrer «per mitjà de les seves voluntats individuals a formar aquesta voluntat comuna orientada cap a l'interès públic», i per això defensarà, fins i tot, que la pertinença a corporacions o altres associacions d'aquests representants quedi en suspens mentre integren el cos legislatiu. Sieyès, E. *¿Qué es el Tercer Estado? Ensayo sobre los privilegios*. Alianza, Madrid, pàg. 118 i 172 i seg.

⁴ Touchard, J. *Historia de las ideas políticas*. Tecnos, 8a reimpr., Madrid, 2000, pàg. 358 i seg.

⁵ Sobre les contradiccions relacionades amb les associacions polítiques i l'emergència d'una cultura revolucionària i democràtica durant la Revolució, vegeu Reichardt, R. E. *La Revolución Francesa y la cultura democrática. La sangre de la libertad*. Siglo XXI, Madrid, 2002, pàg. 48 i seg.; 109 i seg. i 175 i seg.

⁶ L'article 6 de la Declaració va proclamar la unificació legal i col·locava tothom en peu d'igualtat davant la llei. Es feia ressò d'una afirmació de Sieyès: «Tota societat ha d'estar regulada per lleis comunes i sotmesa a un ordre comú». Sieyès, E., *op. cit.*, pàg. 115. Vegeu Chevallier, J. J. *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours*. Dalloz, 7a ed., París, 1985, pàg. 22 i seg. I el preàmbul de la Constitució de 1791 afirmaria: «no hi ha per a cap part de la nació, ni per a cap individu, cap privilegi ni excepció al dret comú de tots els francesos». Els texts a: Prieto, F. *La Revolución francesa*. Istmo, Madrid, 1989.

⁷ Fierro, A., Palluel-Guillard, A. i Tulard, J. *Histoire et Dictionnaire du Consulat et de l'Empire*. Ed. Robert Laffont, París, 1995, pàg. 293 i seg.

⁸ Un exemple de com entenia el *liberalisme progressista* la relació entre unificació de la sobirania i sufragi universal —masculí: «Quan la sobirania nacional és l'única font d'on s'han de derivar tots els poders i totes les institucions d'un país, assegurar la llibertat més absoluta del sufragi universal, que és la seva expressió legítima i la seva conseqüència indeclinable, esdevé el deure més alt i de responsabilitat

Revista catalana de dret públic, núm. 38, 2009

També el socialisme es pot entendre com una altra encarnació d'aquest *paradigma unificador* incrustat en la trama política de la modernitat.⁹ Tot plegat ens permet concloure que l'edificació social i ideològica de la democràcia és una història de conflictes que, per als seus protagonistes, es justificaven perquè contenien l'extraordinària possibilitat de superació de tot conflicte essencial. La recerca i l'aprofundiment democràtic tenien alguna cosa mítica, en pressuposar l'existència d'una unitat social subjacent que calia descobrir a través de determinades pràctiques.

Aquesta construcció no hauria estat possible si no hagués triomfat, com a gran organitzador i justificador de les tendències avançades, el *principi progrés*. Progrés entès com a *línia transcendent*, que aportava significat als processos en curs, en relacionar la identificació i realització de lleis generals-racionals i el desenvolupament econòmic.¹⁰ Hi ha una línia necessàriament intangible i molt pròxima, en el terreny de les metàfores, a la *mà invisible* que explicava el mercat com el mecanisme de realització immanent d'aquesta *providència laica* que seria el progrés, fins al punt que, en molts discursos, entre progrés i mercat no s'aprecia cap diferència essencial.¹¹ Per això, si el progrés *conduïx* a la unificació social, el mercat serà l'eina que *harmonitzi* les diferències de partida inscrites en el projecte liberal: la unificació, així, és compatible amb el reconeixement —limitat— d'una pluralitat d'actors en competició civilitzada, l'existència de la qual es justifica, precisament, per la seva possibilitat de presentar-se al mercat.

Amb aquests precedents es pot entendre que les crítiques essencials al sistema —des del moviment obrer, per exemple— fossin el resultat dels qui, pel fet de compartir la perspectiva progressista, van reaccionar-hi en veure's exclosos *materialment* del procés unificador, de la mateixa manera que molts ideòlegs burgesos apreciarien en l'obrer —i en altres classes subalternes— a un *altre* que calia apartar de la pluralitat admissible reflectida en les institucions polítiques.¹² Des d'aquest punt de vista, la crítica de Marx a l'escissió històrica entre ciutadans i burgesos es pot llegir com el corol·lari d'una altra contradicció dialèctica: la que s'estableix, en *problematitzar críticament el mercat*, entre aquest i la idea de progrés. Tot això no estarà lliure de paradoxes. La primera és la inscripció apuntada del socialisme en la línia principal del paradigma unificador. La segona consistirà en el fet que les lluites obreres revelaran les apories de la ideologia burgesa sobre la unificació social i política, raó per la qual van poder fer una aportació essencial a la construcció de l'autèntic *model institucional democràtic*.

B) Participació i representació: l'equilibri democràtic i l'Estat social

El 1920 Kelsen va publicar *Essència i valor de la democràcia*, on va incloure alguns principis que han tingut un ampli ressò en algunes de les teories sobre la democràcia contemporània. Així, formularà un principi axiomàtic: «Democràcia significa identitat de dirigents i dirigits, del subjecte i l'objecte del poder de l'Estat, i govern del

---

més inflexible per als governs que, brollant d'aquesta mateixa sobirania en els primers instants de la revolució, són els dipositaris de la voluntat general [...]» (Decret del Govern d'Espanya de 9 de novembre de 1868). Citat a Artola, M. *Textos fundamentales para la Historia*. Alianza, 8a ed., Madrid, 1985, pàg. 499 i 500.

⁹ És interessant fer una reflexió sobre aquest aspecte en relació amb el que Taylor denomina «l'ordre moral modern». Taylor, C. *Imaginarios sociales modernos*. Paidós, Barcelona, 2006, pàg. 15 i seg.

¹⁰ De Cabo Martín, C. *Teoría histórica del Estado y del Derecho Constitucional*, vol. II: *Estado de Derecho en la transición al capitalismo y en su evolución: el desarrollo constitucional*. PPU, Barcelona, 1993, pàg. 85 i seg.

¹¹ Condorcet, en plena eufòria progressista, defensarà el lliure comerç apropant-se molt a l'exaltació del colonialisme econòmic: «Els europeus, limitant-se a un comerç lliure, massa il·lustrats sobre els seus propis drets per menysprear els dels altres pobles, respectaran aquesta independència [la dels pobles de les colònies] que fins ara han violat amb tanta audàcia. Els seus establiments, en lloc d'omplir-se de protegits dels governs [...] es poblaran d'homes industrials que aniran a buscar en aquells climes el feliç benestar que se'ls negava en la seva pàtria»; de fet, atribueix tot seguit a les nacions avançades l'obligació de portar el progrés a aquests pobles. Condorcet. *Bosquejo de un cuadro histórico de los progresos del espíritu humano*. Instituto de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2004, pàg. 160 i seg.

¹² Un apunt sobre aquest fet a Laski, H. J. *El liberalismo europeo*. Fondo de Cultura Económica, 3a ed., Mèxic, 1961, pàg. 191.

poble pel poble»; en aquest context l'Estat seria engendrat pel subjecte col·lectiu que denomina «poble». D'aquesta manera formula el que, probablement, és el millor exemple de la concepció unificadora a què al·ludim, en considerar que és un «supòsit fonamental de la democràcia que una pluralitat d'homes es redueixi mitjançant aquesta a una unitat» i aquesta unitat, precisament, és el «poble», a què, tanmateix, «només se'l pot considerar com a unitat en sentit normatiu, ja que la unitat del poble com a coincidència dels pensaments, sentiments i voluntats i com a solidaritat d'interessos és un postulat eticopolític afirmat per la ideologia nacional o estatal mitjançant una ficció emprada generalment i, per tant, no sotmesa a revisió». El dret —al seu torn unificat prèviament—, doncs, és la peça fonamental en el procés unificador, ja que aconsegueix «la unitat d'una pluralitat d'accions».¹³

Unes quantes dècades després, i en un ambient on es valorava més el pluralisme, García-Pelayo es va fer ressò del postulat kelsenian en afirmar que «la democràcia és una unitat entre el subjecte i l'objecte del poder polític»,¹⁴ confirmant, idealment, l'encarnació de la tendència unificadora comentada. Però es va afanyar a indicar que, en les seves últimes conseqüències, el principi només seria d'aplicació per a la «democràcia directa», mentre que el model institucional democràtic habitual es basarà en la combinació dels principis indefugibles de *participació* i *representació*, la qual cosa, en definitiva, ja era present a Sieyès, fins i tot quan invocava arguments de Rousseau.

Així queden plantejades, dins el marc teòric que estem seguint, la participació i la representació, factors que, de vegades, s'han plantejat en termes tan antitètics que exigien, fins i tot, adoptar una opció o, com a mínim, l'enunciat públic d'una preferència, de manera que no escassegen els discursos entossudits a emfatitzar el vessant «representatiu» o «participatiu» de la democràcia. Darrere d'això hi ha raons ideològiques i d'oportunitat política, i poden arribar a ser molt rellevants per a la construcció i el desenvolupament de discursos en determinats àmbits o moments —en el poder local o en situacions de transició, per exemple—. Tanmateix, sembla que qualsevol anàlisi d'un model democràtic, sempre que existeixin ambdós elements, no pot partir de la comparació amb uns paràmetres abstractes, establerts *a priori* per l'analista o el polític, sinó de la consideració que la realitat, també aquí, s'evidencia com a contradicció i on cada sistema democràtic, en conjunt i atenent múltiples constreyniments, és el que genera la síntesi, que és el que mereix l'atenció.

En qualsevol cas, interessa recordar que, des del primer terç del segle XIX, tant en les experiències com en el pensament polític, observem alguns invariants que, coherents amb el principi d'unitat subjacent, han arribat pràcticament fins als nostres dies; com a mínim, val la pena citar-ne tres:

1. La representació s'evidencia en un conjunt coherent d'alternatives —incloent-hi les opcions de regulació electoral— que configuren l'estructura mateixa del sistema polític, que es pot interpretar com una tècnica per construir l'homogeneïtat social¹⁵ o, almenys, per reduir els perfils més disfuncionals de l'heterogeneïtat.
2. La participació es realitza principalment a través de mecanismes i instruments propis de la *societat civil* (associacions, mitjans de comunicació...).
3. Participació i representació es donen en marcs territorials segurs que, sota la forma d'Estat nació, generen potentíssims relats unificadors, justificadors i mobilitzadors.

Des d'aquesta perspectiva, la democràcia seria el resultat últim de l'articulació d'aquests factors i, també per aquesta via, va ser *imaginada* com una *metàfora de simplificació*, com el procediment alquímic de transmutació d'opinions particulars en síntesi general. Dins aquest esquema, gradualment, les constitucions

¹³ Kelsen, H. *Esencia y valor de la democracia*. Editora Nacional, Mèxic DF, 1980, pàg. 30 i 31.

¹⁴ García-Pelayo, M. *Derecho constitucional comparado*. Alianza, 1a reimp., Madrid, 1987, pàg. 175. En aquest text, però, García-Pelayo no va indicar que l'origen de la idea és a Kelsen.

¹⁵ Criado de Diego, M. *Representación, Estado y democracia*. Tirant lo Blanch, València, 2007, pàg. 96 i seg.
Revista catalana de dret públic, núm. 38, 2009

serien els *documents culturals*,¹⁶ cada vegada amb un contingut jurídic més precís, que confirmen els passos que es van donant. Però hi ha una mistificació en eludir el factor *igualtat material* de l'anàlisi: si les regles del joc són formalment iguals en el pla de la representació política, no ho són pas en el de l'articulació polifònica pròpia de la societat civil, perquè, en l'imaginari burgès, aquest àmbit participa dels mateixos mecanismes amb què actua el mercat. Per això, una adequada *desviació al mercat* de problemes polítics serà el que permeti equilibrar, en ocasions, les contradiccions acumulades, alliberant els aparells de l'Estat de l'aplicació de mesures coactives i permetent que mantinguin la seva *aparença de neutralitat*. La representació, en fi, quedarà inscrita canònicament en el terreny públic, mentre que la participació serà sempre a mig camí entre la seva acceptació plena com a part integral del procés polític i la seva consideració com a simple manifestació de voluntat privada.

En aquest marc de referència els partits polítics oficiaran cada vegada més com a *vertebradors de l'àmbit democràtic*, en servir de *ponts* entre les formes de representació i les de participació.¹⁷ D'aquí prové també la seva ambigüitat jurídica, amb trets propis de les institucions públiques i de les privades.¹⁸ El reconeixement d'aquesta funció l'obtindran en la lluita per la construcció democràtica, expressant els desigs de participació i demanant els drets de representació. Per això, si van començar repugnant el pensament liberal, en fraccionar la sobirania, van acabar sent una peça essencial de la trama democràtica, sobretot els partits *progressistes*, els quals van lligar la seva raó de ser a la imatge del progrés, reescrit com a *programa*. En el cas dels partits revolucionaris —el model soviètic en va ser la millor mostra— es va tractar d'esgotar la idea, construint una nova síntesi, *superadora* de dissensions suposadament derrotades per una història que entrava en una nova fase de la lluita de classes. Un esquema similar aplicaran els partits ultrareaccionaris i feixistes, que intentaran altres síntesis —entorn de la raça o l'Estat— per acabar amb l'escissió social, implícita en l'agudització de la mateixa lluita de classes, però privada, en el cas d'aquests, de la idea de progrés. Així, els totalitarismes són l'última expressió de l'intent de construir un món *absolutament fiable i unificat*.

Però això no significa que els totalitarismes fossin una resposta *inevitable* a contradiccions inscrites en el procés iniciat amb la Il·lustració o la Revolució francesa. La prova és que va ser possible l'acceptació de la diversitat i l'aprofundiment democràtic. Des d'aquest punt de vista, l'Estat social es pot veure com l'intent de conciliar les tensions implícites en la *creixent complexitat*. Dins aquest, el pacte social es va reformular com una convenció entre grups, i no com un acord entre individus. Malgrat això continuarà coincidint amb el projecte il·lustrat en participar de les promeses generals del progrés.

L'Estat social renovarà la trama de la societat civil, limitant la seva dependència respecte del mercat. Però, en allò substancial, no alterarà la concepció heretada sobre l'ajust entre els mecanismes de representació i de participació. La societat civil es reactivarà, redirigint als poders públics exigències creixents i participant en els assumptes públics tot incrementant les càrregues de les institucions representatives —i dels partits.

¹⁶ S'utilitza l'expressió en el sentit que li dóna Häberle quan al·ludeix al llegat de 1789 en termes de «garantia cultural d'*statu quo*», d'ancoratge en una realitat històrica irreversible. Häberle, P. *Libertad, igualdad, fraternidad. 1789 como historia, actualidad y futuro del Estado constitucional*. Trotta, Madrid, 1998. Observi's: la *marca cultural del fet constitucional* és essencialment una manifestació de progrés, ja que esdevé incompreensible en termes de *regrés*.

¹⁷ Kitschelt també ha atribuït als «grups d'interessos» el mateix paper mediador que als partits entre institucions i societat civil. Se'n pot fer alguna objecció: la primera és que el concepte mateix de «grups d'interessos» no s'ajusta exactament a la realitat actual i, sobretot, que, sense negar aquest paper mediador als moviments socials de nou tipus, cal matisar molt més la qüestió si variem la perspectiva, per centrar-nos, com aquí es proposa, en els moments participatius i representatius del procés polític democràtic, si més no perquè els partits han acabat gairebé monopolitzant la representació, com també molts dels factors essencials de la participació. Kitschelt, H. «Los nuevos movimientos sociales y el declinar de la organización de los partidos», a Dalton, R. J. i Kuechler, M. (comp.) *Los nuevos movimientos sociales*. Ed. Alfons el Magnànim, València, 1992, pàg. 247.

¹⁸ «Aquestes organitzacions socials encara tenen un caràcter gairebé sempre amorf, presentant-se sota la forma vaga d'associacions lliures, i de vegades ni tan sols arriben a ser-ho, sinó que manquen fins i tot de personalitat jurídica. I, tanmateix, del seu si brolla una part molt essencial de la formació de la voluntat col·lectiva». Kelsen, H., *op. cit.*, pàg. 35.

Parafraçant Constant: ser modern consistirà, dins l'Estat social, no només a estar representat sinó, també, a *ser atès*. I per a això la societat civil, enfortida i estabilitzada, segmentarà les seves demandes reconduint a les instàncies institucionals aspectes del *món de la vida* que anteriorment es reservaven a l'àmbit privat i/o que es discernien en la lluita de classes. Aquesta politització redundarà en una major fortalesa de les institucions, la qual cosa provocarà, almenys, quatre efectes:

— Creixement d'organismes derivats de la representació, que *intervenien* en molts terrenys anteriorment propis de la societat civil.

— Desactivació de discursos que basaven la legitimitat en idees més o menys abstractes, a favor de polítiques que requereixen un *temps curt*, implícit en la prioritat donada a la resolució de problemes quotidians.

— Increment del paper dels partits, legalitzats¹⁹ i constitucionalitzats i que tendeixen a *colonitzar* els aparells de l'Estat.

— Reducció de fórmules de vertebració i participació *autònoma* de la societat civil en els assumptes públics.

En tot cas, l'Estat social va aconseguir mantenir uns equilibris bàsics verificant el compliment de les promeses del progrés en termes de millores concretes, apreciables temporalment, de les condicions de vida, així com evitant fractures socials importants, per la qual cosa la societat s'hi va reconèixer com més *unificada* que mai.

D'altra banda, la guerra freda també difondrà un fort *relat unificador*, alimentant la imatge de societats heroiques, resistents i dotades de superioritat moral, com a resposta a una por sostinguda en el temps, un altre factor aglutinant de primer ordre. Perquè cal entendre la guerra freda com una estructura complexa integrada per factors institucionals, militars, ideològics i econòmics; però també com *el veritable mecanisme generador del terror*, i no només *la possibilitat* de la destrucció massiva —si més no, perquè aquesta possibilitat es manté encara intacta, malgrat l'acabament *oficial* del pànic nuclear. Al final del període es constata que, malgrat la perversitat de la dinàmica, els estats europeus en van sortir indemnes, assolint un balanç entre por i moral heroica que els va permetre mantenir les institucions democràtiques.

C) GLOBALITZACIÓ, COMPLEXITAT I INCERTESA

L'acabament d'aquella època obliga a un canvi de paradigmes. Encara no s'ha establert un consens metodològic sobre quins assumptes són causa i quins efecte dels canvis, però tota caracterització fa ressaltar *l'acumulació de transformacions*. Així, apareixen *societats postheroiques*, que observen amb relativa impotència el fraccionament de lluites entorn de fronteres dubtoses, la *supertemptació imperial* nord-americana i l'emergència de *no-governos* mafiosos. Però si això es refereix a l'àmbit transestat, en el domèstic s'adverteix una instal·lació prolongada en la crisi sistèmica de l'Estat social,²⁰ evidenciada tant en la fallida de molts dels seus mecanismes més depurats com en la penetració d'un neoliberalisme dissolvent dels discursos construïts entorn d'idees de solidaritat. En convergència amb això s'assisteix al fraccionament de les identitats que, en alguns moments, impugna aspectes essencials del model de la representació política, massa estret com per

¹⁹ García-Pelayo, quan s'esforçava per distingir entre «partits» i «grups de pressió», apuntava que els primers «tenen una concepció política total i se senten responsables dels interessos morals i materials de la totalitat del país»; avui no és gens clar que aquesta descripció sigui vàlida en la majoria de les societats europees o, com a mínim, que sigui percebuda així per la majoria de la població. En realitat, en l'enumeració de diferències ofertes apareixia una altra que sí que seria aplicable actualment: «Els partits tenen com a finalitat l'ocupació o participació en el poder polític» i «busquen la investidura jurídicopolítica per als seus membres». Probablement el problema rau en el fet que en aquesta legitimitat del poder falla la valoració pública dels fins, mentre que s'accepta l'altra descripció. García-Pelayo, M., *op. cit.*, pàg. 196 i 197. Per a l'evolució jurídica dels partits: García-Pelayo, M. *El Estado de partidos*. Alianza, Madrid, 1986. García Giráldez, T. «Partidos y Derecho», a DA. *Curso de partidos políticos*. Akal, Madrid, 1997.

²⁰ De Cabo Martín, C. *La crisis del Estado social*. PPU, Barcelona, 1986, i Habermas, J. *Problemas de legitimación en el capitalismo tardío*. Amorrortu, 4a reimpr., Buenos Aires, 1991.

donar cabuda a grups que converteixen en objectiu essencial l'obtenció de reconeixement.²¹ D'altra banda, la revolució tecnològica, en altre temps promesa inapel·lable, contribueix ara a posar en dubte les seguretats del model industrial d'ocupació i del coneixement jerarquitzat,²² cosa que afavoreix la crisi de les idees usuals de progrés, substituïdes per una demanda de *sostenibilitat* que se sospita impossible d'assolir. No és estrany, en fi, que, si bé no de manera apocalíptica, es consideri la inoperància de venerables construccions ideològiques entorn de les quals es van edificar les bases del dret constitucional.

Totes aquestes realitats, amb diversos accents, apareixen en les definicions sobre la *globalització*, que *no és la suma de tot això, sinó el seu resultat*. Perquè la globalització no és una aritmètica, sinó una gramàtica i una sintaxi. Un primer exemple: la incapacitat en les ciències socials per assolir un consens per *anomenar* el tipus de societat que la globalització *escriu* a l'Occident desenvolupat. Es parlarà, així, de societat *xarxa*, *invisible*, *líquida*, *del risc*... En cada una d'aquestes teoritzacions —i en d'altres— hi ha elements analítics d'interès,²³ que només capten una part, que només defineixen la realitat per les seves ombres, en una actualització inesperada del mite platònic de la caverna. Una situació congruent, d'altra banda, perquè és l'opacitat dels processos i de les seves raons el que difumina els contorns de l'escenari, del qual, de vegades, només en reconeixem la novetat.

En les pàgines següents s'intentarà exposar algunes idees sobre com els processos en marxa estan afectant les democràcies occidentals, analitzant la relació entre les noves condicions i l'antiga tensió entre participació i representació. Com que qualsevol intent d'oferir una hipòtesi unívoca trairia l'objecte del propòsit, caldrà cenyir-se a les implicacions del nou context sobre algunes fórmules de participació social i, en concret, a l'articulació de moviments socials i la seva relació amb partits i altres maneres d'institucionalització de la política.

Constatem que ha finalitzat l'època en què era possible reduir els discursos i les pràctiques a la pretensió d'unificació entorn d'una o d'unes quantes definicions, tal com es va construir la modernitat democràtica. Això no implica certificar la defunció de moltes institucions, creences o ordenacions morals i jurídiques. És cert que molts materials amb què es van construir les rutines democràtiques mostren signes de fatiga, però no és menys cert que ni apareixen alternatives reals ni que aquests mateixos materials no donin, de tant en tant, signes inesperats de vitalitat.²⁴ Per això no sembla responsable efectuar invitacions precipitades a entonar un cant del cigne, contagiats pels discursos que circulen en un mercat de les idees impregnat de pessimisme. Sembla més raonable apuntalar canals pels quals ha circulat —i circula— la democràcia realment existent. Però també sembla responsable avisar que es no podran mantenir algunes bastides indefinidament, sense prendre nota de les esquerdes que s'eixamplen. En tot cas és defensable sostenir que, a llarg termini, no hi haurà concepció política que no reconegui el que podem denominar com a *triomf de la complexitat*: la fallida de la pretensió holista de vincular a uns quants principis la totalitat de les relacions polítiques.

Mongardini²⁵ ha caracteritzat la *societat complexa* com «una realitat en què les relacions socials han assolit una densitat que escapa a tot control i a tota representació sistemàtica». Dins aquesta «la multiplicitat dels processos socials, la seva acceleració i la diferenciació dels centres de poder social no permeten ni una visió unitària ni la possibilitat de definir una direcció política de govern». Assentats en una cruïlla de cultures, en molts sentits ni tan sols no és lícit parlar ja d'«una» societat, cosa que en si mateixa revela que hi ha una

²¹ Phillips, A. «La política de la presència: la reforma de la representació política», a García, S. i Lukes, S. (comp.) *Ciudadanía, justicia social, identidad y participación*. Siglo XXI, Madrid, 1999, *passim*.

²² Beck, O. *La sociedad del riesgo*. Paidós, pàg. 175 i seg. i 199 i seg.

²³ Sauca, J. M. i Wences, M. A. *Lecturas de la sociedad civil. Un mapa contemporáneo de sus teorías*. Trotta, Madrid, 2007.

²⁴ Alcaraz Ramos, M. «Europa: Constitució i identitat», a *L'Espill*, segona època, núm. 20, València, 2005, *passim*.

²⁵ Mongardini, C. *Miedo y sociedad*. Alianza, Madrid, 2007, pàg. 79 i seg.

inadaptació a les representacions prèvies de l'ordre social. No és estrany que, filtrant-se per capes cada vegada més àmplies d'aquest ordre, creixi la preocupació derivada de «la falta de domini, reapropiació i representació de la realitat». En darrera instància és la societat la que es busca en el mirall de les seves pràctiques i no es troba, llevat de si està disposada a reconèixer-se com una realitat difuminada, distorsionada.

S'ha dit que les metàfores que se centren en brúixoles o indicadors de direcció estan en retrocés,²⁶ mentre que està en apogeu la del vol llunyà d'una papallona que produeix conseqüències inesperades, com si la representació de l'aleatorietat relativa de la teoria del caos oferís una certesa última i paradoxal. Segurament cal posar en relació aquest fet amb una altra característica de la complexitat que ha destacat Innerarity:²⁷ la «intransparencia», ja que la societat «cada vegada s'entén menys a partir de les accions visibles d'individus concrets» i s'«estableix com una trama a partir d'interaccions complexes i difícils d'identificar»; aquest autor observa que el terme «trama» és la versió «poc amable» de «xarxa», tan posada en relleu per tots els estudis sobre la globalització. Però una xarxa que també fa les coses intransparents perquè la seva «complexitat no jeràrquica és inobservable». A llarg termini, les societats així enteses, a punt de la seva mateixa negació, es tornen «inconcebibles» o, en paraules d'Habermas, queden subjectes a una «nova inabastabilitat».

Aquest escenari renovat suscita àmplies dosis de *perplexitat*, la qual gravita sobre el polític de manera que provoca un allunyament de la participació i trenca les formes de representació. Si s'hagués de definir amb una expressió la sensació més difosa, diríem que allò característic en les societats occidentals, ara, és viure en un *estat d'incertesa*. Incertesa que és qualitativament diferent del terror nuclear que marcava l'època anterior. Aquest terror era una *cosa disponible*, mentre que *la incertesa de la globalització* és un *procés obert a múltiples recombinacions* de la realitat i les seves interpretacions. Però la por no és absent de la incertesa actual. És més, es pot afirmar que els dos impulsos essencials del procés indicat són *la por i l'eufòria*, perquè, alhora, la globalització és paorosa i espectacular.

Així, no és estrany trobar traces de por quan s'intenta pronosticar un futur privat de les ofrenes tradicionals del progrés i, lligat a això, quan s'aprecia l'obsolescència d'experiències que abans creaven àmbits de reconeixement i seguretat, com el treball, l'educació, la ciència, la tecnologia o l'art. La por també aflora en constatar la profusió de fronteres difuses,²⁸ els *no-llocs* que no generen identitat.²⁹ Probablement, en fi, la major font de por social és la que s'experimenta davant dels immigrants, reinterpretats com *uns altres* omnipresents, incapaços d'assolir les promeses en què es basa el discurs hegemònic i que, per això, recorden a les classes mitjanes de les societats acomodades que hi ha amagats destins indesitjables. La mateixa ambigüïtat existent entre la necessitat i el temor als immigrants converteix aquests en *fronteres vivents*, i els ciutadans dels països d'acollida en *persones de frontera*, inquietes i fàcils a admetre una reducció de la seguretat que aporta l'Estat de dret en favor de la seguretat fictícia de la força descarnada,³⁰ plantejada prèviament com a sortida a la perpètua i ambigua *amença terrorista*.

²⁶ Nogué Font, J. i Vicente Rufí, J. *Geopolítica, identidad y globalización*. Ariel, Barcelona, 2001, pàg. 11.

²⁷ Innerarity, D. *La sociedad invisible*. Espasa, Madrid, 2004, pàg. 14, 66 i 67.

²⁸ D'una banda es constata el declivi de les fronteres, en relació amb transformacions essencials en el concepte de sobirania i en les funcions clàssiques de l'Estat-nació. Però, d'una altra, no es pot oblidar que, després del final de la guerra freda, entre 1990 i 1997 es van crear 14.200 km de fronteres i van néixer o van renéixer 31 estats. Nogué Font, J. i Vicente Rufí, J., *op. cit.*, pàg. 75 i seg. i 105. Vegeu també: Kymlicka, W. *Fronteras territoriales*. Trotta, Madrid, 2006. Bauman, Z. *Noves fronteres i valors universals*. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona, 2006.

²⁹ Per a l'àmbit urbà, decisiu en les noves condicions, Koolhaas s'ha referit a la ciutat «genèrica», com el destil·lat de les noves urbs privades d'identitat: «Això se sol veure com una pèrdua. Però a l'escala en què es produeix *ha de significar alguna cosa*. Quins són els avantatges de la identitat? I, a la inversa, quins són els avantatges de la vacuïtat?». Koolhaas, R. *La ciudad genérica*. Gustavo Gili, Barcelona, 2006, pàg. 6.

³⁰ Aquest caràcter *personal* del fet fronterer reforça l'ambivalència de la desaparició de fronteres físiques fiables, sobretot si tenim present que «la frontera protegeix de l'enemic en la mateixa mesura que el crea; defineix la seguretat al mateix temps que genera una

Revista catalana de dret públic, núm. 38, 2009

Però també hi ha mostres d'eufòria davant l'efervescència dels cicles econòmics alcistes o els impactes tecnològics, que incideixen en la dissolució de les experiències espacials i temporals, entesa sovint com a «alliberament».³¹ En aquesta dinàmica el consumisme adquireix els perfils d'una estratègia per «satisfer les necessitats dels homes i les dones que s'esforcen per construir, preservar i renovar la seva individualitat», fins al punt que la «lluita per la *singularitat* s'ha convertit actualment en el principal motor tant de la producció *en massa* com del consum *de masses*»³² amb el que això suposa de cessió a la marca, a la publicitat o a la franquícia, és a dir, a allò que *fa iguals*, la funció de definir el que fa a cadascú *diferent*. Aquestes pràctiques fan florir necessàriament l'ansietat davant la pressió ambiental i contribueixen a encoratjar la paradoxa entre por i eufòria. Però no és només en l'àmbit economicotecnològic on les experiències euforitzants s'inscriuen al cor del sistema, ja que també hi contribueixen les possibilitats d'intercanviar identitats i d'adoptar identitats successives o la generació d'imaginari col·lectius de nou tipus, com la fama efímera o els sucedanis esportius de l'emoció i el combat.

No és difícil imaginar com aquests elements es poden reajustar i passar d'avantatges a desavantatges en molt poc temps. La tendència és un *equilibri inestable* que multiplica les fonts del desassossec. Però l'esquema no és asèptic: és l'espai on es juguen i es jugaran les principals disputes per la supremacia. Per això, el manteniment de la globalització, que pobla el món, inclòs el nord occidental triomfant, d'una *infraclasse*³³ de perdedors, requereix polítiques en què *es maximitzi l'eufòria i es redueixi la por*.

No hem de contemplar el que s'ha indicat com a mera descripció d'una partida de cartes decidida per endavant, perquè, enmig de les tensions per l'hegemonia, algunes tendències es troben limitades per la mateixa democràcia constitucional. Per això, de vegades està sent impossible reduir l'ansietat si no és a base d'implantar *trossos de Leviatan*, formes segmentàries de *neobonapartisme*, traços d'autoritarisme que conserven la seva legitimitat d'origen mentre van negant aquesta legitimitat quan són exercides, sobretot a base d'anul·lar la realització de la igualtat: aquest és el programa del nou conservadorisme que, per exemple, Berlusconi maneja tan bé, i que està obligant al reposicionament del conjunt de forces polítiques en una escora a la dreta.

La qüestió no es dilucida, de manera abstracta i únicament, en el terreny de la disputa política circumstancial, perquè tot això està generant una *crisi de representació* i una *pèrdua de qualitat democràtica* que arriben a impugnar alguns dels pressupostos del dret constitucional. I és que, en temps d'incertesa, «la presència i la manipulació dels riscos substitueix la funció d'agregació dels valors; així, la «por acaba amb la creativitat de la política i amb la certesa del dret sotmès a les necessitats del canvi i dels interessos partidistes», la qual cosa, per cert, era per Montesquieu l'inici del govern tirànic».³⁴

La relació entre la crisi apuntada i el gir conservador no és cap coincidència: s'ha d'inscriure en el fet que la incertesa afecta de manera determinant, dins l'Estat social i democràtic de dret, una part de l'imaginari social i polític associat tradicionalment a valors *progressistes*, de tal manera que la complexitat pertorba certes construccions com a *límits al mercat* que, ara, en la seva forma global i neoliberal, són desbordades, i alhora es posa en qüestió la igualtat com a articuladora de peces importants de l'acció de l'Estat. Es tanca el cercle amb una relativització de la llibertat, captiva, com hem dit, de les promeses incertes de la seguretat. En

---

inseguretat paradoxal. El principi de territorialitat pressuposa que el territori sigui reconegut com a constitutiu de l'ordre, com a principi estructurador de les comunitats polítiques, sense derivar de cap solidaritat anterior, diferent o que la transcendeix. Qualsevol altra distribució faria ambigu l'ordre territorial, ja que el desposseiria de la seva funció discriminatòria en la definició de les competències jurisdiccionals. Atès que implica monopoli i exclusivitat, el principi territorial es presta malament al compromís, no permet la pertinença simultània a espais diferents». Innerarity, D., *op. cit.*, pàg. 104.

³¹ Anico, M. «La postmodernització de la cultura: patrimoni i museus en la contemporaneïtat», a *L'Espill*, 2a època, núm. 24, Publicacions de la Universitat de València, 2006, pàg. 146.

³² Bauman, Z. *Vida líquida*. Paidós, Barcelona, 2006, pàg. 37 i 50.

³³ Bauman, Z., *op. cit.*, pàg. 36 i 196.

³⁴ Mongardini, C., *op. cit.*, pàg. 126.

resum: bona part del projecte conservador consisteix a incrementar l'eufòria ampliant el mercat i reduir la por trencant components propis de l'Estat social i democràtic de dret.

En aquesta tessitura els partits es mostren incapaços de proposar línies unificadores del discurs i estratègies que depassin una legislatura, diluint-se en una impossible reorganització tacticista de les demandes. Per això no és estrany que es difuminin cada vegada més com a ponts entre la societat civil i les estructures de l'Estat i caiguin en la temptació d'accelerar la colonització d'aquestes estructures, creient-se més potents com més es desposseeixen d'idees i de projectes normatius. El preu que paguen és el desprestigi, apreciable en estudis acadèmics reiterats³⁵ i en infinitat de gests quotidians de la ciutadania.

Els partits, en fi, es converteixen en administradors i miralls de la molt difosa *cultura de la sospita* que desvia cap *als polítics* la frustració davant la manca d'horitzons, sempre ocults per la boira de la incertesa. D'aquesta manera la política es converteix en un *ofici* avaluable pels pitjors exemples que proporciona. I això es complica cada vegada més amb l'associació entre política i desviació i abús de poder, amb la corrupció, que irromp sota l'aparença d'un factor d'eficàcia³⁶ —que és fals—, trencant també així els pressupostos de l'Estat de dret. Per això, en molts casos, les reivindicacions dels moviments socials crítics apel·len a l'abandonament d'accions pròpies d'una democràcia clientelar a favor dels requerits en la democràcia deliberativa.³⁷

En aquestes condicions, s'incrementa la temptació a infravalorar una democràcia tinguda per obsoleta, com també la incitació a les fugides cap endavant, tornant a somieigs roussonians i atacant la *democràcia formal*.³⁸ Però és precisament en aquestes condicions quan cal intentar el rescat de la democràcia, dotant-la de noves virtualitats. Rescat, doncs, no *per negació*, sinó *per ampliació*. Per això cal advertir que és inimaginable una batalla total, una barricada democràtica global: la reivindicació de l'extensió democràtica com a model polític, moral i jurídic exigeix l'organització de múltiples reivindicacions parcials, incloses, de manera rellevant, les que afectin les formes de la representació i la participació, els partits polítics i els moviments socials.

D) La participació política i els moviments socials en les noves condicions

Des d'aquestes premisses convé reavaluar el diàleg entre representació i participació. A partir d'aquí s'intentarà efectuar consideracions pragmàtiques, intuïcions sobre com reconstruir un *pensament participatiu* en les noves condicions d'una societat civil que és, alhora, més oberta —en la mesura que participa de les realitats de la globalització— i més tancada —quan reacciona davant les causes fosques del desassossec. I posant l'èmfasi en els moviments socials, des del convenciment que només l'actuació d'aquests podrà produir, al seu torn, alteracions significatives en l'autocomplaença i la desorientació que avui regeixen la pràctica dels partits.

Partim de canvis que, tot i que de vegades són d'una radicalitat apreciable, no clausuren *per se* els temps d'alguns instruments participatius —els sindicats, per exemple—, encara que sí que els plantegen preguntes d'una certa intensitat; en altres casos, els dubtes sobre el futur són més consistents —per exemple,

³⁵ Vegeu una mostra d'algunes línies dominants en l'anàlisi dels partits en els estudis inclosos a: Montero, J. R., Gunther, R. i Linz, J. J. (ed.) *Partidos políticos. Viejos conceptos y nuevos retos*. Fundación Alfonso Martín Escudero-Trotta, Madrid, 2007. Linz, J. J. «Los problemas de la democracia y la diversidad de democracias», a Del Águila, R., Vallespín, F. i altres, *La democracia en sus textos*, pàg. 237 i seg. Dades sobre declivi de militància en partits europeus a: Criado Olmos, H. *Los partidos políticos como instrumentos de la democracia*. Fundación Alternativas. Document de treball 77/2005, pàg. 15, 16 i 26.

³⁶ Villoria Mendieta, M. *La corrupción política*. Síntesis, Madrid, 2006, pàg. 16, 17 i 81 i seg. Sobre corrupció i finançament de partits: pàg. 18, 67 i seg.

³⁷ Alcaraz Ramos, M. «De la corrupción urbanística a la corrupción de la «democracia», a Alcaraz Ramos, M. (Dir.) *El Estado de Derecho frente a la corrupción urbanística*. La Ley, Madrid, 2007, *passim*.

³⁸ Subirats, J. «Nuevos mecanismos participativos y democracia: promesas y amenazas», a Font, J. (coord.) *Ciudadanos y decisiones públicas*. Ariel, Barcelona, 2001, pàg. 39.

per a les associacions de veïns, que amb prou feines poden assumir la complexitat reproduïda en l'àmbit urbà—. Sembla interessant establir una *regla de substitució*, entenent com a tal alguns principis que ajudin a dilucidar si les pràctiques socials dels moviments estan substituint —o produint la possibilitat de substituir— les estructures existents per unes altres.

No val la pena embarcar-se en una reflexió entre *vells* i *nous* —als quals caldria afegir els *novíssims*— moviments socials. Sembla preferible una anàlisi més darwinista: ni per nous ni per vells poden reclamar els moviments la seva virtut, ja que serveixen els que s'adapten al món canviant, incidint en la seva interpretació, control i, eventualment, transformació. O, si es vol: són més apreciables els models —i els valors que incorporen— que *expressen i reconstitueixen de manera comprensible la complexitat*, ja que aquest factor d'intel·ligibilitat dels plans múltiples en què s'organitza i evidencia —o amaga— la realitat pot ser la *metafunció* de moviments i formes de participació que no es conformin amb una versió dirigista i poruga del *govern de la incertesa*.

Davant d'això, la redefinició d'objectius sembla imprescindible i prioritària per evitar una *mística de la participació*, que considera que allò que decideixen alguns *no-polítics institucionals* és positiu, inerrant i més *representatiu*, com si, precisament, en intentar decidir irrestrictament, no intentessin apropiarse de les virtualitats i funcions dels aparells representatius. En lloc d'endinsar-nos en aquest laberint, té més interès insistir en el fet que allò rellevant per a moviments i formes de participació no pot ser *la voluntat* d'enfrontar-se a la *globalitat abstracta del món* o a les seves dissorts, sinó *la capacitat d'intervenir* críticament i conscientment sobre fragments *concrets d'aquest món*, contribuint amb propostes pràctiques i morals a la seva recomposició, amb la pretensió de percebre, a través d'això, la totalitat. Perquè la totalitat, valgui la paradoxa, també pot ser parcial: aquesta és l'essència de la dialèctica entre el pensament global i l'actuació local en temps d'incertesa.

Potser això és un requisit que exigeix l'honestat intel·lectual als qui manifesten voluntat de participar. No n'és l'únic: per abastar l'objectiu d'aportar certesa i comprensibilitat a la complexitat cal que formulin mecanismes avaluable de control i responsabilitat. Perquè, més enllà de teories brillants, el problema real de la participació apareix quan s'ha de «proposar una configuració jurídica per a la democràcia participativa»,³⁹ la qual cosa, per cert, ha de ser reexaminada a la llum del que s'ha indicat sobre les impugnacions fàctiques en l'Estat de dret. Per tot plegat, sembla possible esbossar alguns principis exigibles als moviments socials crítics, que poden servir com a criteris per a la seva avaluació.

Probablement el primer d'ells transita pel seu compromís de reflexió sobre l'entorn, definint objectius i estructures orgàniques i articulant propostes concretes en termes *d'estratègies d'usos múltiples*. Això significa, com a mínim, que la capacitat de penetració dels moviments i les seves pràctiques ha de ser directament proporcional a la seva destresa per ser flexibles, per mostrar-se oberts a la variabilitat de les circumstàncies i, sobretot, per incorporar *pedagogia* a les accions i reivindicacions puntuals.

Això es lliga a la importància d'una renúncia tàcita a l'aplicació d'anàlisis uniformes a totes les escales —local, nacional, regional-internacional, mundial...— per tal d'evitar traslladar l'anàlisi del fet global, mecànicament, al fet local, com si fossin dos mons allunyats definitivament. Això posa en evidència la *paradoxa de base* d'una globalització caracteritzada perquè els horitzons hi són cada vegada més propers, ja que mentre s'expandeixen les causes, se'n contreen els efectes; la globalització, així, com a *soroll de fons*, s'infiltra pels intersticis del quotidià i requereix la imaginació per formular aquestes *propostes multinivell*, ja que l'àmbit local és el lloc real de les contradiccions entre els estats, amb institucions sense poders, i el capitalisme

³⁹ Rubio Núñez, R. «La guerra de las democracias», a *Asamblea. Revista parlamentaria de la Asamblea de Madrid*, núm. 16, Madrid, juny, 2007, pàg. 92.

globalitzat, amb poder però sense institucions. Com ha recordat Bauman,⁴⁰ és essencial entendre «l'estreta influència recíproca que hi ha entre la pressió mundialitzadora i la manera com es negocia, es forma i es reforma la personalitat pròpia de cada lloc», i que és un greu error «situar els aspectes global i local de la vida i la política contemporània en dues òrbites diferents en què només es comuniquen de tant en tant i de manera superficial», encara que aquest sigui un suggeriment ideològic que fan els poderosos emergents. A l'escenari global «la política tendeix a ser cada vegada més, i de manera més apassionada i conscient, local. Expulsada del ciberespai, o amb l'accés vedat, la política torna de retruc als assumptes que hi ha al seu abast, a qüestions locals, a les relacions veïnals. La majoria de nosaltres, gairebé tot el temps, pensem que els assumptes esmentats són els únics en què podem intervenir: influir-hi, reparar-los, millorar-los, canviar-ne la direcció», ja que encara que aquests assumptes tinguin «causes mundials, arrels llunyanes i recòndites» no entraran «en el camp de l'interès polític si no és a través de les repercussions que generen en l'àmbit purament local».

Aquesta nova dialèctica global/local imposa igualment als moviments la renúncia a imaginar els blocs i les aliances socials com a inamovibles i compactes. Les estratègies de participació no es poden fer només en funció de definicions tancades i apriorístiques d'objectius, sinó com a definició d'estratègies i tàctiques per construir *majories socials de geometria variable*. En certa manera aquesta idea actualitza l'expressada per Offe⁴¹ sobre la prioritat que alguns grups atorguen a la identitat —sovint en contraposició amb l'eficàcia—, cosa que cobra una nova dimensió en un temps en què una de les cares de la complexitat és la fragmentació identitària i la nova emergència de polítiques basades en el reconeixement d'organitzacions i pràctiques.

Per assolir el que s'ha indicat sembla oportú reintroduir una visió oberta del temps en el centre de les anàlisis polítiques. Aquesta *dimensió política del fet temporal* no pot eludir col·locar-se en tres *moments* que, alhora, vertebreren els discursos, les accions i la didàctica social que busca la construcció d'aliances i majories socials: la memòria —diferenciada de la nostàlgia que arrossega a un passat infinit i improductiu—, el present, que se sap efímer, i un futur que es requereix sostenible i que s'utilitza com a recurs explicatiu sobre la necessitat i possibilitat de configurar nous *pactes socials* intergeneracionals.

Igualment, els moviments queden convocats a reinventar el concepte *d'espai públic*, desposseint-lo de dues ideologitzacions: la que el considera com a *cosa*, com a realitat tancada i inabordable, i la que el redueix al que es publica als mitjans de comunicació. Davant això, la comprensió de l'espai públic com a *procés* el dota de característiques relacionals, permanentment obert, *en construcció*. Des d'aquestes premisses, les múltiples instigacions ideològiques, institucionals, jurídiques o estètiques *fan l'espai públic* i, en fer-ho, l'alteren, el redefeixen. L'alternativa real és si s'opta per edificar un *espai públic petit*, reduït a allò testimonial i autoreferencial, fonamentat en la identitat del moviment, o s'aposta per *l'espai públic plural però comú*, en el qual es reconeix el conjunt o, almenys, la majoria de la societat. Només en aquest últim té sentit una *aposta per la crítica social i política*, mentre que en l'espai petit la crítica és inútil, ja que allò sobre el que versa el convenciment no en necessita, de crítica, i es desvia a improductius debats tacticistes o organicistes.

Una última apel·lació a la reflexió pragmàtica convida a eludir les escissions teòriques insalvables entre els plans econòmic, jurídic, ètic i polític. Renunciant, en fi, a qualsevol teòrica crítica que no es pugui portar a la pràctica en condicions previsibles, la qual cosa és una forma de recuperar la racionalitat en temps difusos.

En paràgrafs anteriors s'ha intentat demostrar que, davant les crisis parcials d'algunes conviccions en què s'ha basat l'acció política, s'està procurant *governar la incertesa* amb arguments i pràctiques propers a l'autoritarisme, debilitant la qualitat de l'Estat social i democràtic de dret i posant en dubte la capacitat dels

⁴⁰ Bauman, Z. *Confianza y temor en la ciudad. Vivir con extranjeros*. Arcadia, 4a reimpr., Barcelona, 2007, pàg. 20 i seg.

⁴¹ Offe, C. *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales*. Sistema, Madrid, 1992, pàg. 177 i seg.

partits polítics per articular la relació entre representació i participació. Dins aquest marc, l'acció renovada i multiforme d'alguns moviments socials, conscients de les noves realitats, pot inaugurar un nou cicle.

Per fer-ho caldrà buscar noves metàfores, activar imaginaris alternatius als afligiment ancorats en la protesta o en la queixa. És possible imaginar que una de les funcions de la participació és la de servir de *flaix*: una llum potent que, durant un moment, deté, fixa la realitat social i política, fent-la comprensible sobre les parets de la caverna social, com un requisit previ per activar la racionalitat. Això és així perquè, en les circumstàncies actuals, aportar *transparència* es converteix en una de les principals obligacions pragmàtiques i morals dels moviments socials —i dels partits—, ja que dona a la ciutadania l'oportunitat de no ser desposseïda —en nom de la complexitat i la incertesa— de la seva capacitat de participació. Per tot plegat l'acció continuada d'una xarxa de moviments socials pot acabar esdevenint —partint de *flaixos* inicials— un *focus de llum* permanent que, com a mínim, obligui la societat, o a alguns dels seus segments, a dirigir l'atenció al que és rescatat de la foscor, de l'opacitat.

La participació s'incardina directament amb aquest acte de transparència i, pel fet que la desenvolupen els moviments socials, reconeix i es reconeix en la complexitat perquè s'expressa a través d'una *pluralitat d'actors*, més enllà, per cert, de la colonització de les institucions per part dels partits, que tendeixen a no assumir més responsabilitat que l'electoral. Això pot esdevenir un element de *nova modernització* de l'acció política, en afavorir l'establiment de xarxes, davant l'habitual unidireccionalitat jeràrquica, la qual acull la rigidesa, la por i l'autoritarisme.

Una reflexió sobre la reconstitució de la política en forma de xarxa podria servir per entendre com s'ha d'actuar per procurar reduir la incertesa sense incrementar la por autoritària. Però sense oblidar que *enfront* no és *contra*, i que, gairebé sempre, serà *amb*. Els nous instruments, els nous mecanismes, no poden ignorar ni excloure els partits, no poden afavorir la generació de compartiments estancs, de realitats que s'ignoren. Si més no perquè un dels camps d'acció prioritaris dels moviments socials continuarà sent la influència sobre els partits, no només sobre aspectes programàtics puntuals, sinó sobre les maneres de fer política que limitin el prestigi dels partits. Això no significa creure que en els moviments hi hagi més coneixement o més ètica en les intencions; només significa considerar que poden oferir una perspectiva teòrica i pràctica, de la qual, en moltes ocasions, manquen els partits.

I una participació útil des dels moviments socials crítics ha de contribuir també de manera decisiva a desvetllar els mecanismes del *liberalisme coactiu*, entenent com a tals les accions del capital que redueixen el camp real de les decisions dels aparells de l'Estat i de les opcions polítiques democràtiques. Des d'aquest punt de vista una actuació essencial d'aquests moviments ha de consistir a contribuir perquè la societat civil introdueixi pràctiques que *alliberin* les institucions de les imposicions dels poders privats.

En tot cas, les idees precedents podrien servir per justificar una pretensió d'optimisme: només un nou curs dinàmic per a la participació, a través de subjectes renovats, permetrà la *recuperació del progrés*, ja sense aires transcendents, però reformulat com la necessitat de no cegar el camí del futur. Perquè la participació, tal com s'ha defensat, també sense aires transcendents, pot ser una forma de *refer el progrés*.